

Віктор ДУДКО (*Київ*)

**ІЗ ШЕВЧЕНКОВОГО ПЕТЕРБУРЗЬКОГО ОТОЧЕННЯ:
ЄГОР РОЗАЛІОН-СОШАЛЬСЬКИЙ,
СТЕПАН ЯНОВСЬКИЙ**

1

27 березня 1858 р. Шевченко прибув до Петербурга після заслання. Трьома днями пізніше – після гостини у родині Толстих – поет занотував у щоденникові: “Вечером графиня Н[астасья] И[вановна] представила меня своим знакомым, собравшимся у нее в этот вечер порядочной толпою. Они приветствовали меня как давно ожидаемого и дорогого гостя. Спасибо им. Боюсь, как бы мне не сделаться модной фигурой в Питере. А на то похоже”¹. Так і сталося.

Розглядаючи перші тогочасні місяці Тараса Шевченка в російській столиці, Павло Зайцев зазначив: “Широко відкрив Петербург поетові свої обійми. Якась несамовита людська повільно розлилася навколо нього й готова була його поглинути. [...] Коли товариства одних він бажав і шукав, інші самі накидалися йому й обертали його життя в якийсь безкінечний ланцюг розваг і урочистих прийнять, де річкою лилося вино, лунала музика і співи, а вміхнені обличчя з усіх боків присувалися до нього з чарками й келихами. [...] Особливо земляки, серед яких були й дуже заможні люди, виявляли якусь просто несамовиту енергію, то запрошуючи поета до себе, то частуючи обідами в найкращих ресторанах або веселими забавами в шантанах-кабаретах, ніби хотіли надолужити страчене, – те, що не відзивалися до нього, коли самотній, покинутий, чекав від них «хоч слова теплого». Усі ці Дзюбини, Сошальські, Тупиці, Троцини й інші, що їх не перелічиш, що колись із ним «братались-сестрились», а потім були його зовсім забули, тепер оточували його своєю іноді вже просто докучливою увагою. [...] Але часто й сам шукав товариства, радів зустрічам з давніми приятелями, розшукував їх, або вони його, і життя знов оберталося у свято, якому не передбачалося кінця”². Згаданому в цитованому фрагменті Шевченковому приятелю Сошальському присвячено цю нотатку.

Наявні в науковому обігу свідчення про його контакти із Шевченком обмежуються кількома поетовими щоденниковими записами³. 1 квітня 1858 р.

¹ Шевченко Т. Повне зібрання творів: У 12 т. – К., 2003. – Т. 5. – С. 168. (Далі покликаюся на це видання в тексті, вказуючи том і сторінку).

² Зайцев П. Життя Тараса Шевченка. – Нью-Йорк; Париж; Мюнхен, 1955. – С. 306–307.

³ Щоденник уперше було надруковано з купюрами і змінами у 1861–1862 рр. на сторінках журналу “Основа”.

Із Шевченкового петербурзького оточення...

Шевченко занотував: “После обеда получил записку от графини Н[астасьи] И[вановны] [Толстой] и вечером отправился к ней. [...] К графине заехал Сошальский и увез меня к имениннице землячке М[арье] С[тепановне] [Кржисевич]. Мы с нею не видались с 1845 года” (5, 169). 2 квітня: “В первом часу Сошальский повез меня к землячке Ю. В. Смирновой. Я знал ее наивной, милой институткой в 1845 году. [...] От Смирновой заехали к Градовичу. Тоже старый знакомый. От Градовича зашел я уже без Сошальского в Палкин трактир, пообедал и отправился домой” (5, 169). 12 квітня: “Снег, слякоть, мерзость; невзирая на все это, отправились мы, т. е. я, Семен [Гулак-Артемовский] и М. Лазаревский, в Академию смотреть выставку. [...] С выставки пошли мы на званый обед к графине Н[астасье] И[вановне], данный ею своим близким многочисленным приятелям по случаю моего возвращения. [...] После обеда повез меня Сошальский к землячке М. С. Гжесевич, а часу в первом к Борелю. А от Бореля к Адольфине, где я его и оставил” (5, 173). 18 квітня: “[...] сегодня я увлекся своею «Лунатиною». Если бы не помешал обязательный Сошальский, то я кончил бы «Лунатику». Но, увы, нужно было оставить невещественное слово и приняться за вещественное дело, т. е. за увесистый обед. Вечером с тем же обязательным Сошальским поехали мы к милой и талантливо-голосистой певице мадмуазель Грубнер⁴. Там встретился я с Бенедиктовым, Даргомьжским и с архитектором Куз[ь]минным, старым и хорошим знакомым” (5, 176). 19 квітня: “Вчера Сошальский пригласил меня с Михайлом на борщ с сушеными карасями и на вареньки. А сегодня графиня Н[астасья] И[вановна] просит запиской к себе обедать и обещает познакомить с декабристом бароном Шейгелем⁵. Мы предпочли декабриста борщу с карасями и за измену были наказаны бароном. Он не пришел к обеду” (5, 176). 26 квітня: “На обеде у Сошальского лично познакомился с поэтом [Василием] Курочкиным и с братом его Николаем, достойным молодым человеком” (5, 177). 28 квітня: “Сошальский подарил мне часы стенные. А Василь Лазаревский – термометр. По милости добрых людей главные инструменты имею для опытов над акватинтой” (5, 178). 16 травня: “Вечером восхищался пением милочки Гринберг; с Сошальским и Семеном в восторге заехали ужинать к Борелю и погасили свои восторги у Адольфины” (5, 184).

Першим із поетових біографів, хто висловився про особу Сошальського, був Олександр Кониський. Він повідомив у праці «Тарас Шевченко-Грушівський. Хроніка його життя», що це був “наш земляк дідич Сошальський”, один з “українських богатирів-духів”⁶. У коментарях до поетового щоденника Сергій Єфремов зазначив про Сошальського: “Відомостей про його не маємо. Кониський зве його багатим дідичем, «богатирем-дукою» [...]”⁷.

⁴ Ізабелла Львівна Грінберг.

⁵ Володимир Іванович Штейнгель.

⁶ Кониський О. Тарас Шевченко-Грушівський: Хроніка його життя. – Львів, 1901. – Т. II. – С. 246, 332. Також див. скорочену російську версію поетової біографії: Конисский А. Я. Жизнь украинского поэта Тараса Григорьевича Шевченка: (Критико-биографическая хроника): 1814–1861. – Одесса, 1898. – С. 673.

⁷ Шевченко Т. Повне зібрання творів. – [К.] 1927. – Т. IV. – С. 718.

Один із найкращих коментаторів Шевченкового щоденника Сергій Шестериков (він розшукав матеріали про багатьох осіб, про яких у ефремовському виданні “не дано никаких справок или даны неточные и недостаточные”⁸) написав: “[...] личность этого «обязательного», по характеристике Шевченко, его приятеля установить нам не удалось. А. Я. Конисский в своей книге о Шевченке [...] называет Сошальского богатым помещиком, и это указание дает право предположить, что речь идет об одном из представителей богатого дворянского рода, носившем двойную фамилию *Розалион-* (или *Розеллион-*) *Сошальский*. В те годы был известен генерал Александр Григорьевич Розалион-Сошальский, автор «Записок русского офицера, бывшего в плену у турок в 1828 и 1829 гг.» [...] Во всяком случае, приятеля Шевченка нужно отождествить с тем Розалион-Сошальским, которого Штакеншнейдер в своем дневнике 1856–1857 гг. называет, наряду с гр. А. И. Толстой, Г. П. Данилевским и некоторыми другими в числе друзей Н. Ф. Щербини, «носившихся» с ним и всячески о нем хлопотавшим [...]”. Далі дослідник навів – за першодруком у журналі “Голос минувшего” (1915) – один із записів про Сошальського зі щоденника Олени Штакеншнейдер. І продовжив: “Припомним еще, что в «Деле о распространении «зловредных» сочинений среди студентов Харьковского университета в 1827 году» [...] одним из главных действующих лиц является студент Владимир Розалион-Сошальский, автор «крамольного» стихотворения «Рылеев в темнице», впоследствии раскаявшийся в своих убеждениях и поступивший на военную службу”⁹. Із цитованої нотатки Шестерикова не знати, проте, чи згаданий у ній Розаліон-Сошальський з оточення російського поета Миколи Щербини – це один із Розаліон-Сошальських, імена яких названо, чи третя особа.

Зайцев (безперечно, на підставі коментарів Шестерикова, які високо цінував¹⁰) написав: “*Сошальський* – це або Олександр Розаліон-Сошальський, автор «Записок русского офицера», що дослужився у війську до ранги генерала й був дуже заможною людиною (харківський поміщик), або Володимир Розаліон-Сошальський (теж харківець), що мав політичну справу за розповсюдження написаної ним дуже гарної поезії «Рылеев в темнице» (вчився в другій половині 20-х рр. в Харківському університеті)”¹¹. У літописі життя і творчості Шевченка, який уклали Василь Анісов і Єлизавета Серєда, фігурує “поміщик Сошальський”¹². Юрій Івакін (іще один добре обізнаний із примітками Шестерикова коментатор Шевченкового щоденника¹³) не вказав

⁸ Шевченко Т. Дневник. – М.; Л., 1931. – С. 22.

⁹ Там само. – С. 398–400.

¹⁰ Див.: Шевченко Т. Повне видання творів. – Варшава; Львів, 1936. – Т. X. – С. 328.

¹¹ Там само. – С. 312.

¹² Анісов В., Серєда Є. Літопис життя і творчості Т. Г. Шевченка. – К., 1959. – С. 446; 2-ге вид., доп. – К., 1976. – С. 382.

¹³ Це впливає і з уміщеного в шеститомному зібранні Шевченкових творів коментаря Івакіна до щоденника, і з принагідного позитивного відгуку дослідника про високу кваліфікацію колеги (див.: Івакін Ю. О. Етапи розвитку радянського шевченкознавства // Шевченкознавство: Підсумки й проблеми. – К., 1975. – С. 180). Принагідно слід зазна-

Із Шевченкового петербурзького оточення...

імені відповідної особи: “Припускають, що йдеться про поміщика Розаліон-Сошальського, ім’я якого згадується в мемуарах серед оточення поета Щербини”¹⁴. Виглядає, що Валерія Смілянська, яка підготувала републікацію праці Кониського “Тарас Шевченко-Грушівський. Хроніка його життя”, не вважала наведені версії попередників переконливими. Вона поінформувала: “Сошальський – особа невідома, петербурзький мешканець, згаданий в щоденнику поета”¹⁵. Леонід Большаков, коментуючи першу згадку про Сошальського у Шевченковому щоденникові, повідомив: “Определенных сведений об этом лице в литературе нет, однако, судя по косвенным данным из дневника, это один из земляков поэта, людей богатых, возможно, К. Г. или Е. Г. Розалион-Сошальские из Купянска Харьковской губернии”¹⁶. Тобто дослідник запропонував – жаль, що без подання підстав – нові дані для ідентифікації Шевченкового приятеля, не висловившись, однак, стосовно того, чи належала принаймні одна з названих осіб до оточення Щербини.

Лише стільки можна довідатися із видань творів Шевченка і присвячених йому досліджень про особу, якій присвячено цю нотатку. Тим часом, як з’ясується, уже давно – від 1929 р. – відомо, хто саме із Розаліон-Сошальських фігурує у поетових щоденникових записах. До лектури більшості шевченкознавців не потрапило здійснене у Ленінграді видання творів Щербини “Альбом ипохондрика. Эпиграммы и сатиры”, яке підготував Розумник Іванов-Розумник. Уміщені в цій книжці епіграма “Общий друг” (1858) і – головне – примітка до неї цілком “знімають” питання ідентифікації Шевченкового приятеля. Варто навести відповідний твір і просторі витяги із коментаторської нотатки Іванова-Розумника.

Общий друг

(Е. Е. Р–он С–кий)
Людей известных был любителем
И даровым их погребком;
Он стал уездным предводителем,
А в Петербурге был хлыщом¹⁷.

Упорядник збірника уперше і відтворив, і розкрив криптонім особи, яку мав на увазі Щербина: “Буквы посвящения, не раскрытые Щербиной даже в рукописи, дешифруются как «Е. Е. Розалион-Сошальский». Академик

чити, що не лише Зайцев, а й інші зарубіжні шевченкознавці прихильно висловлювалися про коментарі Шестерикова до поетового щоденника (напр., див.: *Дорошенко В.* Сторіччя Шевченкового щоденника // Шевченко. – Нью-Йорк, 1957. – Річник 6. – С. 29).

¹⁴ *Шевченко Т.* Повне зібрання творів: У 6 т. – К., 1964. – Т. 5. – С. 330.

¹⁵ *Кониський О.* Тарас Шевченко-Грушівський: Хроніка його життя. – К., 1991. – С. 678.

¹⁶ *Большаков Л. Н.* Комментарий к дневнику Т. Шевченко. – Оренбург, 1993. – С. 84. Відповідну тезу дослідник повторив у окремому виданні щоденника (див.: *Дневник Тараса Шевченко с комментариями Л. Н. Большакова.* – Оренбург [2001]. – С. 253) і в новому академічному зібранні Шевченкових творів (5, 402; для нього Большаков опрацював коментарі за участі Надії Вишневіскої).

¹⁷ *Щербина Н.* Альбом ипохондрика: Эпиграммы и сатиры. – [Л.] 1929. – С. 32.

С. Ефремов в примечаниях к Дневнику Шевченка от 1857–1858 гг., в котором встречается фамилия Сошальского, говорит, что об этом друге Шевченка нам ничего не известно. Это не совсем справедливо. Мы имеем, например, сведение о нем в воспоминаниях Г. Данилевского о Щербине (Истор[ический] вест[ник]. 1891. № 1). В воспоминаниях этих Г. Данилевский говорит, что он, Щербина и Сошальский жили одно время в общей комнате, приводит характеристику Сошальского и говорит про его отношения к Щербине”. Констатувавши на підставі щоденникових записів українського поета – із покликом на відповідний том єфремовського видання – “близкое знакомство Сошальского с Шевченком”, Иванов-Розумник продовжив: “Розалион-Сошальский был одним из светских петербургских молодых людей и вращался в обществе писателей и художников (гр. Ф. П. Толстой и др.). О Сошальском и Щербине см. еще в «Дневнике» 1855 г. поэта Полонского (Голос минувшего. 1919. № 1/4. С. 118)”¹⁸.

Здається, єдиний із шевченкознавців, хто ретельно опрацював цитований “Альбом ипохондрика”, – Ієремія Айзеншток, який у 1937 р. видав збірник творів Щербини у малій серії “Библиотеки поэта”. До книжки включено поезію “Общий друг”, яку супроводжено мінімальним – з огляду на формат серії – коментарем: “Эпиграмма посвящена Е. Е. Розальону-Сошальскому, светскому молодому человеку, знакомому поэту”¹⁹. Проте коли двадцятьма роками пізніше Айзенштокові довелося готувати для московського п’яти-томника Шевченкових творів коментар до його щоденника, дослідник не знає чому не використав матеріали, які подав Иванов-Розумник. Айзеншток лише зазначив, маючи на увазі Кониського: “Один из ранних биографов поэта называет Сошальского богатым помещиком”²⁰.

Повідомлення Іванова-Розумника про те, хто саме із Розаліон-Сошальських приятелював із Шевченком, не викликає сумнівів. Адже характеристика відповідної особи в епіграмі Щербини (любитель “людей известных” і їхній “даровой [...] погребок”, петербурзький “хлыщ”²¹) цілком збігається

¹⁸ Там само. – С. 160.

¹⁹ Щербина Н. Стихотворения. – [Л.] 1937. – С. 276. У збірнику творів Щербини, виданому пізніше у великій серії “Библиотеки поэта”, Галина Галаган подала ширший коментар до епіграми “Общий друг”, не згадавши, однак, про Шевченка: “Е. Е. Розалион-Сошальский – харьковский помещик; в середине 1850-х годов жил в Петербурге, одно время – на одной квартире со Щ[ербиной]; посещал салоны гр. А. И. Толстой и М. Ф. Штакеншнейдер, где часто бывал Щ[ербина]. А. А. Сонцов в письме к Г. П. Данилевскому от 1869 г. отмечал, что Щ[ербина] не любил Розалиона-Сошальского «за хвастливый и покровительственный характер» (И[сторический] в[естник]. 1891. № 1. С. 57)” (Щербина Н. Ф. Избранные произведения. – Л., 1970. – С. 565). Насправді автором листа, цитату з якого навела Галаган, був Адріан Солнцев, таврійський генерал-губернатор у 1862–1873 рр. Відповідний лист подано у мемуарах Григорія Данилевського “Из литературных воспоминаний: Н. Ф. Щербина: (Его письма и неизданные стихотворения)”.

²⁰ Шевченко Т. Собрание сочинений: В 5 т. – М., 1956. – Т. 5. – С. 536.

²¹ “Слово *хлыщ* в современном русском литературном языке относится к лексике разговорного стиля. Оно имеет яркую экспрессивную окраску презрения, пренебрежения, выражая значение: «франтоватый, но лишенный глубокого внутреннего содержания»

Із Шевченкового петербурзького оточення...

із синхронними свідченнями Шевченка. Резюмуючи поетові нотатки про Розаліон-Сошальського, Єфремов писав: «Він то гостить поета у себе, то розвозить його по знайомих, по ресторанах та інших таких місцях»²².

Важливі штрихи до соціально-психологічного портрета Розаліона-Сошальського додають щоденникові записи Олени Штакеншнейдер, доньки Марії Штакеншнейдер, у помешканні якої збиралася літературна і навколо-літературна публіка. 29 листопада 1855 р. авторка щоденника занотувала: «Была опять репетиция, и Меи опять привезли еще новое лицо; скольких уже навезли нам они! На этот раз то был Розальон-Сошальский. Он уже давно желает с нами познакомиться, т. е., сказать вернее, желает бывать у нас. Что он за личность – не знаю. Говорят, он очень богат, помещик харьковский; впечатление же на меня произвел неприятное»²³. 24 квітня 1856 р.: «Остались Розальон-Сошальский и Щербина, сторонники Мея, и между ними и Страшинским не дошло до чего-нибудь серьезного только благодаря Святскому. Сошальский на то и бил, чтобы произошел пущий скандал, и хотя он барин, богатый помещик, но выказал себя в этот вечер именно таким, каким он мне с первого раза показался, – неприличным человеком, не умеющим вести себя в обществе, к которому принадлежит. Щербина и Мей – другое дело. Щербина и не имеет претензии быть светским человеком и знать все приличия светского человека; не будь он поэтом, то, вероятно, он бы и не бывал никогда в тех домах, в которых бывает; и вторил он Сошальскому, вероятно, не вполне ясно понимая, что он делает, что так поступать можно в трактирах, а не в семейных домах. [...] Одно хорошо в этом, что Сошальскому отказано от дома»²⁴. 10 квітня 1858 р.: «Прошедшим летом я не вела дневника, а тогда-то и произошел разрыв наш с Щербиной, т. е. он перестал к нам ходить. Дело было так: он приехал однажды, вместе с Солнцевым, Адрианом Александровичем, и вдруг начал читать свои пасквили на Майкова. Мама говорила потом, что сначала она даже не поняла, что это он на Майкова, ну а когда поняла, то заметила через Солнцева, что не желает ничего подобного в своем доме. В этот же день, вместе с Солнцевым и Щербиной, вздумал явиться к нам и нахал Розальон-Сошальский, и это явление было тоже последнее»²⁵.

Перше ніж перейти до викладу біографічних відомостей про Розаліона-Сошальського, слід зазначити: безперечно, значення контактів із ним для

шалопай, эгоистический и не способный к серьезному делу фат». Это слово пущено в широкое литературное обращение И. И. Панаевым, который в середине 50-х годов XIX в. напечатал в «Современнике» целую серию фельетонов о хлыщах: «Великосветский хлыщ», «Провинциальный хлыщ», «Хлыщ высшей школы». Сам же Панаев заимствовал это слово из кружкового жаргона писательской среды 40-х годов, куда оно попало из живой народно-областной речи» (*Виноградов В. В.* Проблема исторического взаимодействия литературного языка и языка художественной литературы // Вопросы языкознания. – 1955. – № 4. – С. 28–29).

²² Шевченко Т. Повне зібрання творів. – Т. IV. – С. 718.

²³ Штакеншнейдер Е. А. Дневник и записки (1854–1886). – М.; Л., 1934. – С. 96. У цьому виданні ні біографічні відомості про Розаліона-Сошальського, ні принаймні його ініціали не подано.

²⁴ Там само. – С. 126.

²⁵ Там само. – С. 197–198.

Шевченка не випадає перебільшувати. Але і їхні зв'язки, і особу поетового приятеля таки треба вивчати. Обговорюючи підсумки власних коментаторських розшуків, Шестериков слушно писав: “Разумеется, не все установленные нами факты равноценны и важны, но мы исходили из убеждения, что при комментировании дневника, оставленного *Шевченком*, а не каким-нибудь мелким деятелем «на поприще словесности», естественна и необходима сугубая точность даже относительно второстепенных, с первого взгляда, мелочей. Поэтому не должно вызывать удивления внимание, которое уделяется в наших примечаниях своеобразному социальному *фону* дневника, всем тем в большинстве ничтожным и неинтересным личностям, которые выступают на его страницах и с которыми Шевченку приходилось так или иначе сталкиваться на своем пестром жизненном пути”²⁶. Безперечно, саме такий підхід до вивчення щоденника Шевченка (як і його листування) є найпродуктивнішим.

Шевченків приятель Єгор Єгорович Розаліон-Сошальський народився 23 лютого 1829 р. у Куп'янському повіті Харківської губернії. 28 грудня 1849 р. після закінчення Харківського університету зі званням дійсного студента дістав посаду канцелярського чиновника в канцелярії харківського цивільного губернатора²⁷. 19 червня 1851 р. Розаліона-Сошальського переведено на таку ж посаду до канцелярії петербурзького військового генерал-губернатора. Від 9 червня 1853 р. – молодший помічник секретаря у канцелярії Синоду, 19 червня того ж року розпорядженням обер-прокурора Синоду “командирован для занять” до синодального навчально-духовного управління. 18 січня 1856 р. “согласно прошению причислен к министерству внутренних дел”, де служив до 20 квітня 1858 р., коли вийшов у відставку з нагородженням чином колезького асесора²⁸.

Розаліон-Сошальський звільнився зі служби у період інтенсивного спілкування із Шевченком, відображеного у поетових щоденникових записах. Питання про те, наскільки тривалими були їхні контакти, потребує спеціального обговорення.

Як впливає з епіграми Щербини “Общий друг” (її авторська дата – 1858 р. – не викликає сумнівів²⁹), на час написання твору Розаліон-Сошальський уже перебував поза Петербургом – “стал уездным предводителем”.

²⁶ Шевченко Т. Дневник. – С. 23.

²⁷ Російський державний історичний архів (далі – РДІА). – Ф. 1343. – Оп. 28. – Спр. 449. – Арк. 5–7. У деяких документах справи про дворянство Розаліон-Сошальських Шевченків приятель фігурує як Георгій Георгійович (див.: Там само. – Арк. 5, 12). Достовірна інформація про ранній період його біографії дає підстави критично поставитися до поширеної тези про те, що спілкування Єгора Розаліона-Сошальського із Шевченком розпочалося ще до поетового заслання (напр., див.: *Зайцев П.* Життя Тараса Шевченка. – С. 307; *Жур П.* Труды и дни Кобзаря. – Люберцы, 1996. – С. 392–393; *його ж.* Труды и дни Кобзаря. – К., 2003. – С. 327). Найімовірніше, Шевченко і Розаліон-Сошальський уперше побачилися 30 березня 1858 р. у помешканні Толстих (див. позначений відповідною датою поетів щоденниковий запис, наведений на початку цієї нотатки).

²⁸ Див.: РДІА. – Ф. 1343. – Оп. 28. – Спр. 449. – Арк. 5–10.

²⁹ Див.: *Щербина Н. Ф.* Альбом ипохондрика. – С. 158; *його ж.* Избранные произведения. – С. 522, 565.

Із Шевченкового петербурзького оточення...

Хоча документально засвідчено, що його кар'єра як куп'янського повітового маршалка – чого не знали коментатори “Общего друга” – насправді розпочалася 5 січня 1860 р.³⁰. У формулярному списку Розаліона-Сошальського зазначено, що його вибрано на відповідну посаду “из кандидатов”. Як це формулювання дає підстави обережно припустити, Щербина – повідомляючи у 1858 р., що Розаліон-Сошальський став повітовим маршалком, – оперував недостовірною інформацією. З огляду на чинну тоді процедуру могло бути, що у 1858 р. Розаліона-Сошальського вибрали одним із двох кандидатів на куп'янського маршалка, яким губернатор затвердив штаб-ротмістра Миколу Курчанинова. Згодом – коли він чи залишив посаду до чергових виборів, чи протягом тривалого часу хворів – повітове дворянство очолив Розаліон-Сошальський.

Треба сподіватися, що подальші архівні розшуки дадуть підстави виразніше висловитися у цій справі, як і з'ясувати, коли саме Розаліон-Сошальський виїхав із Петербурга на батьківщину. Нині приступний джерельний матеріал дає підстави гадати, що це сталося у 1858 р.

З інших фактів післяпетербурзької біографії Розаліона-Сошальського, які вдалося встановити, слід зазначити ще принаймні кілька. Від 2 жовтня 1859 Розаліон-Сошальський був куратором Куп'янської міської лікарні, 1 січня 1862 р. повторно зайняв посаду повітового маршалка³¹. Помер 29 травня 1864 р.³².

Як слушно писав Юрій Лотман, вживання стандартної формули “відсутність джерел” часто свідчить лише про небажання чи невміння їх розшукувати³³. Окреслення контурів документованої біографії Єгора Розаліона-Сошальського і ширше висвітлення деяких її епізодів укотре засвідчують принципову можливість успішних пошуків матеріалу про тих осіб із Шевченкового оточення, яких у численних коментарях до поетового щоденника не було ідентифіковано.

2

У новому 12-томному академічному зібранні творів Шевченка уперше запроваджено розділ “Дарчі та власницькі написи”, який підготували Юрій

³⁰ Див.: РДІА. – Ф. 1343. – Оп. 28. – Спр. 449. – Арк. 9зв.–10. За станом на 1860 р. він посідав у Куп'янському повіті хутори Селище (18 дворів), Олександрівський (15) і Гусинський (27); див.: Приложения к Трудам редакционных комиссий для составления положений о крестьянах, выходящих из крепостной зависимости. – СПб., 1860. – Т. VI: Извлечения из описаний имений по губерниям: Харьковской, Полтавской, Черниговской, Екатеринославской, Таврической, Херсонской, Витебской, Виленской, Ковенской и Минской. – С. 26.

³¹ Неодноразово – протягом трьох термінів – дворянство Куп'янського повіту очолювали дід Шевченкового приятеля ротмістр Дмитро Розаліон-Сошальський і батько підполковник Єгор Дмитрович Розаліон-Сошальський (див.: Предводители дворянства Харьковской (Слободско-Украинской) губернии // <http://forum.vgd.ru/37/19517/150.htm>). Інформація про те, що Єгор Єгорович Розаліон-Сошальський був куп'янським маршалком лише протягом 1861–1864 рр. (див.: Там само), є недостовірною.

³² Див.: РДІА. – Ф. 1343. – Оп. 28. – Спр. 449. – Арк. 9–11.

³³ Див.: Лотман Ю. Биография – живое лицо // Новый мир. – 1985. – № 2. – С. 228.

Пелешенко і Валентина Судак. Якість текстологічного опрацювання важливого для вивчення біографії Шевченка і його оточення документального корпусу (зокрема, авторських інскриптів на примірниках його книжок), на жаль, дає підстави для низки зауважень³⁴. Полегшений підхід до коментування дарчих написів можна пояснити хіба тим, що відповідний матеріал було потрактовано як маловартісний і не вартий ретельного вивчення. Це, ясна річ, не так. Шевченкові інскрипти – як незамінні джерела для глибшого осягнення його життєпису³⁵ – потребують такого ж серйозного опрацювання, як і власне літературна спадщина письменника. Варто звернути особливу увагу на те, що наявні в науковому обігу відомості про характер взаємин Шевченка з окремими особами, яким він дарував свої книжки, малярські твори, офорти, – мінімальні або й цілком відсутні (6, 546, 551, 552, 557, 559). Відповідні інскрипти часом виявляються чи не єдиними «ключами», з якими можна розпочинати спеціальні розшуки про таких осіб і їхні контакти з Шевченком. Одна з відповідних персоналій – Степан Яновський, реконструкції взаємин якого із Шевченком присвячено пропоновану нотатку.

У корпусі дарчих написів на примірниках «Кобзаря» 1860 р. уміщено інскрипт: “Степану Дмитр[иевичу] Яновському. На память от автора. 20 февраля 1860” (6, 243). У коментарі зазначено, що текст відповідної дедикації відтворено за першодруком у статті Любові Внучкової “Авторські дарчі написи на малюнках і «Кобзарях» Т. Г. Шевченка 1860 року”. Поінформовано, що у слові “Дмитриевичу” останні шість літер обрізано під час виготовлення оправи, і про те, що надписаний Яновському примірник “Кобзаря” зберігається в Інституті російської літератури (Пушкінський дім) Російської академії наук. Про власника книжки сказано, що це “петербурзький фармацевт, послугами якого користувався Шевченко” (6, 559). За винятком повідомлення про пошкодження титульного аркуша у перебігу опрацювання, усю іншу подану в коментарі інформацію запозичено із названої статті Внучкової, яка, проте, не твердила, що друкує Шевченків інскрипт уперше (вона не подавала відомостей з історії публікації дарчих написів, обмежуючись вказівками на місце їхнього зберігання). Стосовно ідентифікації власника книжки і характеру його контактів із Шевченком дослідниця зазначила: “Нам пощастило встановити, що С. Д. Яновський був петербурзьким фармацевтом, послугами якого користувався Шевченко, борючися з підступною хворобою. Отже, крім лікарів Е. Барі та П. Круневича, крім найближчих друзів, за життя великого українського поета боролася ще одна людина з такою скромною професією”³⁶.

³⁴ Див.: Федорук О. Зауваги до автографів Шевченка // Слово і час. – 2007. – № 3. – С. 28–29; Дудко В. До історії публікації дарчих написів Тараса Шевченка на примірниках “Кобзаря” 1860 року // Український археографічний щорічник. Нова серія. – К., 2010. – Вип. 15. – С. 681–687.

³⁵ Сучасний дослідник, трактуючи дарчий напис як фізичний знак взаємин, цілком слушно зазначив, що в комплексі історико-літературних відомостей інскрипт “занимає місце невіддалеке от письма” (Соболев А. Л. Автограф Пушкина: Исследование. – М., 1998. – С. 5).

³⁶ Внучкова Л. І. Авторські дарчі написи на малюнках і “Кобзарях” Т. Г. Шевченка 1860 року // Питання шевченкознавства: Т. Г. Шевченко і його сучасники. – К., 1978. –

Із Шевченкового петербурзького оточення...

На жаль, майже всі відомості, подані у дослідженні Внучкової – а відтак і в цілком залежному від нього коментарі до відповідного інскрипту, – є хибними. Подарований Яновському примірник “Кобзаря” насправді зберігається у Державному музеї О. С. Пушкіна в Москві у складі колекції російського літературознавця Івана Розанова³⁷. Шевченків автограф було відтворено в опублікованому у 1975 р. описі розановського книжкового зібрання³⁸. Ледве чи Шевченко користав із допомоги Яновського як фармацевта – на час появи друком “Кобзаря” петербурзький поетів приятель не займався лікарською практикою, був високопоставленим чиновником від медицини. Як далі буде показано, їхнє знайомство, найімовірніше, відбулося не в медичних колах, а в літературно-театральному середовищі.

С. 104. В автентичній версії праці Петра Жура публікацію Внучкової не враховано (див.: *Жур П. Труды и дни Кобзаря*. – С. 530–531). Із покликом на її статтю відповідний інскрипт Шевченка зафіксовано у вид.: *Жур П. Труды и дни Кобзаря*. – С. 449. (Українську версію Журового літопису життя і творчості Шевченка уже після смерті упорядника опрацювали Микола Павлюк і Валентина Судак). Але тут не подано повну дату дедикації (позначено лише 1860 р.), внаслідок чого знижено інформаційний потенціал відповідного повідомлення.

³⁷ Складно достеменно з'ясувати, яким чином Внучкова припустилася грубої помилки у позначенні місця зберігання відповідного примірника “Кобзаря”. Можна гадати, що вона мала справу з хибно паспортизованою фотокопією інскрипту. У процесі підготовки академічного видання наведену у статті Внучкової інформацію не було перевірено. У названій статті зазначено також, що примірник “Кобзаря” 1860 р., який автор надписав Глафірі Ракович (у перебігу опрацювання видання останню літеру прізвища було обрізано; Внучкова запропонувала помилкову кон'єктуру – Раковій), перебуває “у Державному музеї Революції і соціалістичного будівництва (Москва)” (*Внучкова Л. І. Авторські дарчі написи на малюнках і “Кобзарях” Т. Г. Шевченка 1860 року*. – С. 104). У новому академічному зібранні творів Шевченка, в якому прізвище власниці відповідного примірника “реконструйовано” правильно, повідомлено, що він зберігався “в Москві у Державному музеї Революції. Нині місцезнаходження не відоме” (6, 555). Насправді книжка вже на час появи друком статті Внучкової перебувала – як і нині – в Інституті російської літератури (Пушкінський дім) РАН. Подана у зібранні творів загалом інформативна біограма Ракович (6, 556) потребує уточнення і доповнення. Вона померла не у 1889 р., як зазначено в коментарі, а десятьма роками пізніше. Відсутня в біограмі інформація про те, що в лютому 1861 р. Ракович вийшла заміж за російського літературного критика і літературознавця Павла Анненкова, є важливою для вивчення як Шевченкового оточення післязасланської пори, так і діяльності тогочасної української громади в Петербурзі. Про Ракович, зокрема, див.: *Голованова Т. П. Тургенев в кругу петербургских украинцев // Тургеневский сборник: Материалы к Полному собранию сочинений и писем И. С. Тургенева*. – Л., 1969. – [Т.] V. – С. 364; *Роскина Н. А. Алфавитный указатель имен и названий // Анненков П. В. Литературные воспоминания*. – М., 1983. – С. 655; *Лобковская Е. М., Степанова Г. В. Указатель имен и названий // Тургенев И. С. Полное собрание сочинений и писем: В 30 т. – Изд. 2-е, испр. и доп.* – М., 1987. – Письма: В 18 т. – Т. 4. – С. 689–690.

³⁸ Библиотека русской поэзии И. Н. Розанова: Библиографическое описание / Сост. В. В. Гольдберг, М. И. Кострова, К. А. Марцишевская и др. – М., 1975. – С. 291. (Фотокопію інскрипту вміщено у названому виданні на вклейці). За цим каталогом Шевченків автограф було наведено – з деякими неточностями – у публ.: *Ющенко О. Ирпень я не забуду милый...: Иван Розанов // Зеркало недели*. – 1996. – 7–13 дек. – № 49 (114). – С. 11.

Докладні біографічні відомості про Степана Яновського (1815³⁹, Курськ⁴⁰ – 1897, Швейцарія) – багатолітнього приятеля Федора Достоєвського – давно зібрали дослідники його життя і творчості. (Однак ніхто із шевченкознавців до відповідних студій досі не засягав). У 1837 р. після закінчення Московського відділення Медико-хірургічної академії Яновський розпочав лікарську службу в елітному гвардійському Преображенському полку. Згодом був у Петербурзі лікарем і викладачем природознавства у Лісовому й Межовому інститутах. Від середини 1840-х рр. – у департаменті казенних лікарських заготувань Міністерства внутрішніх справ (у березні 1859 р. відповідний підрозділ став структурною частиною медичного департаменту Військового міністерства), де зробив успішну кар’єру. Навесні 1858 р. уже мав ранг дійсного статського радника⁴¹ (аналог військового звання генерал-майора). Вийшовши у відставку, у 1872 р. перебрався із Москви до Києва⁴², від 1877 р. мешкав у Швейцарії.

Щоб сформулювати й аргументувати припущення, хто міг познайомити Шевченка і Яновського, слід насамперед окреслити – на основі запровадженого до наукового вжитку джерельного матеріалу – їхні комунікативні мережі і зіставити відповідні відомості. Унаслідок “накладання” двох контактних кіл пошукове поле істотно звужується – у ньому залишаються лише спільні знайомі Шевченка і Яновського; але й відповідних персоналій виявляється усе ж чимало. Наступний крок – скорочення фігурантів відповідного списку шляхом викреслення осіб, стосовно яких відсутня достовірна інформація про те, що вони заізналися із Шевченком не пізніше 20 лютого 1860 р., коли поет надписав відповідний примірник “Кобзаря”.

Належить застерегтися – міра вивченості середовищ Шевченка і Яновського є, зрозуміло, неоднаковою. Персональним контактам українського письменника присвячено поважний корпус здійснених протягом півтора століття спеціальних студій (хоча відповідну тему зовсім не “закрито”,

³⁹ Див.: *Орнатская Т. И., Якубович И. Д.* Аннотированный указатель имен // *Достоевский Ф. М.* Полное собрание сочинений: В 30 т. – Л., 1985. – Т. 28. – Кн. 2. – С. 607 (вперше використано – із поданням шифру – неопубліковані біографічні матеріали про Яновського, що зберігаються у Державному літературному музеї в Москві); *Белов С. В.* Ф. М. Достоевский и его окружение: Энциклопедический словарь: В 2 т. – СПб., 2001. – Т. 2. – С. 461. Протягом тривалого часу помилково вважалося, що Яновський народився у 1817 р. (напр., див.: *Письма А. Н. Плещеева [к Ф. М. Достоевскому]* / Ред., вступ. стаття і комент. А. С. Долинина // *Ф. М. Достоевский: Материалы и исследования.* – Л., 1935. – С. 485; *Достоевский Ф. М., Достоевская А. Г.* Переписка / Изд. подготовили С. В. Белов, В. А. Туниманов. – М., 1979. – С. 392).

⁴⁰ *Шуберт А. И.* Моя жизнь / Предисл., ред. и примеч. А. Дермана. – Л., 1929. – С. 168, 178–184.

⁴¹ Див.: *Щепкин М. С.* Записки. Письма; Современники о М. С. Щепкине / Сост. и примеч. А. П. Клиничина. – М., 1952. – С. 248–249 (лист Михайла Щепкіна до актриси Олександри Шуберт від 11 травня 1858 р.).

⁴² Див.: *Письма С. Д. Яновского [к Ф. М. и А. Г. Достоевским]: (Из материалов Пушкинского Дома)* / Сообщ. Г. Прохоров // *Ф. М. Достоевский: Статьи и материалы.* – Л.; М., 1924. – Сб. II. – С. 366. Не знати, які саме чинники зумовили переїзд Яновського до Києва.

Із Шевченкового петербурзького оточення...

вважати, що про Шевченка відомо “все”, може хіба дослідник-неофіт, якому ще не випало обізнатися із конкретикою шевченківського джерелознавства). Комунікації Яновського можна відтворити на істотно вужчій джерельній основі, яку становлять листування його самого і – переважно – сучасників, мемуари Яновського і його дружини Олександри Шуберт. Слід наголосити: як свідчать матеріали про літературно-театральне оточення Яновського, усі його відповідні контакти постали до 20 лютого 1860 р.

У 1846 р. Яновський зацікавився Федором Достоєвським, став його лікарем, а невдовзі й приятелем. Про перші роки спілкування з письменником і про його тогочасне вужче літературне середовище, до якого належали, зокрема, Яків Бутков, брати Майкови (Аполлон, Валер’ян, Володимир), Олексій Плещеев, Яновський написав докладні спогади⁴³. У 1849 р. його спілкування з Достоєвським і Плещеевим було перервано на десять літ внаслідок засудження обох письменників за належність до таємного товариства петрашевців. На час відновлення контактів із Плещеевим (1858) і Достоєвським (1859) коло літературних і театральних знайомств Яновського істотно поширилося – це сталося передовсім завдяки актрисі Шуберт (рідній сестрі тогочасного успішного драматурга Миколи Куликова), з якою Яновський одружився у 1855 р.

Аналіз під відповідним кутом зору контактів Шевченка і Яновського дає підстави уважніше зосередитися на істотно коротшому від первісного списку діячів, до якого, на мій погляд, включено й того, хто познайомив письменника із військовим чиновником.

Олексій Писемський зустрічався із Шевченком у 1856 р. під час його заслання і згодом уживав заходів стосовно полегшення долі українського колеги⁴⁴. Проте запроваджені до наукового обігу матеріали не містять жодної хронологічно локалізованої інформації про їхні контакти після повернення Шевченка до Петербурга – аж до літературних читань 11 листопада 1860 р., у яких взяли участь обидва письменники⁴⁵. У Шевченковій бібліотеці, як

⁴³ Див.: *Яновский С. Д.* Воспоминания о Достоевском // Ф. М. Достоевский в воспоминаниях современников: В 2 т. / Сост. А. Долинин. – М., 1964. – Т. 1. – С. 153–175, 405–408. Матеріали про контакти Яновського з Достоєвським і його літературним оточенням сумарно розглянуто у публ.: *Орнатская Т. И., Якубович И. Д.* Аннотированный указатель имен. – С. 607; *Белов С. В.* Ф. М. Достоевский и его окружение: Энциклопедический словарь. – Т. 2. – С. 461–465.

⁴⁴ Див.: *Прийма Ф. Я.* Шевченко и русская литература XIX века. – М.; Л., 1961. – С. 316–317; *Могиланський О. П.* Шевченко і Писемський // *Праці Одеського університету.* – Одеса, 1962. – Т. 152. – С. 56–61; *Листи до Тараса Шевченка.* – К., 1993. – С. 72, 248–247 (коментар Валерії Смілянської).

⁴⁵ Докладно див.: *Дудко В.* Запис про Тараса Шевченка у щоденнику Олени Штакеншнейдер: проблеми коментування // *Український археографічний щорічник: Нова серія.* – К., 2007. – Вип. 12. – С. 176–185. У відповідному літературному вечорі взяв участь і Достоєвський. Спробу докладно розглянути можливість ранішого його знайомства із Шевченком і з’ясувати коло осіб, які могли виступити посередниками у налагодженні комунікації між українським і російським письменниками (Яновського, втім, було залишено поза увагою), див.: *Поддубная Р. Н.* Федор Достоевский и Тарас Шевченко: (Материалы к истории несостоявшейся дружбы) // *Вісник Харківського уні-*

відомо з її опису, перебувало окреме видання п'єси Писемського “Горькая судьбина” (СПб., 1860; цензурний дозвіл 27 листопада 1859 р.) із дарчим написом автора⁴⁶. Однак відсутність інформації про час вручення Шевченкові відповідного (нині не відомого) примірника унеможливило її використання для документованого відтворення історії контактів названих письменників. Письменники могли зустрічатися на літературних вечорах у Варвари Каргашевської, відвідувачами яких були⁴⁷.

Контакти Писемського з Яновським, що розпочалися за посередництва Шуберт, наприкінці 1850-х років стали контрверсійними. Актриса свідчила про те, що чоловікові кар'єрні успіхи істотно змінили його оточення: “До сих пор его общество составляли артисты и литераторы. Тут появились новые люди, чиновники. Литературный кружок его тяготил, он старался и меня отдалить от него”⁴⁸. Відповідна зміна стосувалася, зокрема, ставлення до Писемського, якого, зазначила мемуаристка, “муж не выносил”⁴⁹. Утім, іще навесні 1858 р. відповідні контакти не були загостреними. Приміром, 20 травня 1858 р. Писемський писав до Олександра Островського: “Степан Дмитрич Яновский и Александра Ивановна просили меня передать тебе, чтобы ты и Пров Михайлович [Садовский] выбрали денек и приехали к ним обедать [...]”⁵⁰.

верситету. – 1986. – № 284: Т. Г. Шевченко: Питання мовознавства і літературознавства. – С. 10–23. З огляду на брак конкретного доказового матеріалу дослідниця мусила обмежитися міркуваннями на зразок “не могли не зустрічатися”. Слід принагідно зазначити, що авторка статті – авторитетна дослідниця російського письменства XIX ст. – припустилася низки прикрих помилок, висвітлюючи реалії українського літературного процесу і, зокрібно, власне шевченківські сюжети. Приміром, вона потрактувала “Кобзар” 1847 р. як здійснене видання (див.: Там само. – С. 13), Федора Вовка, який написав некролог Достоевського для львівського журналу “Світ”, – як “Ф. Вовчка” (Там само. – С. 11). Занотувавши появу в “Петербуржском сборнике” (1846) роману Достоевського “Бедные люди”, яким письменник здобув літературне ім'я, дослідниця багатозначно повідомила, що в Шевченковій книгозбірні був примірник відповідного альманаху з автографом (див.: Там само. – С. 12. У недостатньо обізнаного читача має скластися враження, що Шевченко посідав примірник із дарчим написом чи то Достоевського, чи якого іншого учасника збірника (у ньому, зокрема, взяли участь Іван Тургенєв, Аполлон Майков), чи його видавця Миколи Некрасова. Насправді це не так. Звертаючись до складеного після смерті Шевченка опису його бібліотеки (див.: *Анісов В., Серєда Є.* Літопис життя і творчості Т. Г. Шевченка. – 2-ге вид., доп. – С. 339–345), треба – на що дослідники не завжди зважають – розрізняти відомості про наявність на низці видань інскриптів авторів, перекладачів, упорядників, видавців (“с дарственной надписью”) і – як у випадку з “Петербуржским сборником” – власницьких написів самого Шевченка (“с автографом”).

⁴⁶ *Анісов В., Серєда Є.* Літопис життя і творчості Т. Г. Шевченка. – 2-ге вид., доп. – С. 342.

⁴⁷ *Дорошкевич О.* Марко Вовчок: Біографічна розвідка // Твори Марка Вовчка. – [К.,] 1928. – Т. IV. – С. 87–89.

⁴⁸ *Шуберт А. И.* Моя жизнь. – С. 178.

⁴⁹ Там само. – С. 201.

⁵⁰ *Писемский А. Ф.* Письма / Подгот. текста и коммент. М. К. Клемана и А. П. Могилянського. – М.; Л., 1936. – С. 120. В автографі листа рік його написання не вказано; в іншому виданні помилково – це переконливо аргументовано у збірникові 1936 р. – за-

Із Шевченкового петербурзького оточення...

Шевченко і Плещеев, виглядає, заочно познайомилися, коли відбували солдатську службу в Оренбурзькому окремому корпусі (Плещеева було покарано у 1849 р. як учасника таємного товариства петрашевців)⁵¹. Вони налагодили листування⁵², що стосувалося, зокрема, і літературних справ⁵³. На початку червня 1858 р. Плещеев, доставши відпустку, виїхав з Оренбурга до Москви й Петербурга. У столиці, до якої Шевченко повернувся після заслання наприкінці березня 1858 р., Плещеев перебував орієнтовно від липня 1858 р. до початку травня 1859 р.⁵⁴. У цей час Плещеев переклав російською низку поезій Шевченка, серед яких, зокрема, “Минають дні, минають ночі” (1845), “Утоптала стежечку” (1848), “Сон” (“На панщині пшеницю жала”) (1858). Переклади усіх трьох творів з’явилися друком у періодиці раніше, ніж українські оригінали, з чого можна висувати, що інтерпретації було здійснено за авторськими рукописами⁵⁵. Ці факти є важливими свідченнями тогочасних контактів Шевченка і Плещеева⁵⁶. Про їхні післязасланські

значено, що відповідний епістолярний документ постав у 1857 р. (див.: *Неизданные письма к А. Н. Островскому / Пригот. к печати М. Д. Прыгунов, Ю. А. Бахрушин.* – М.; Л., 1932. – С. 369–370).

⁵¹ Деякі літературознавці категорично твердять про тогочасне особисте знайомство Шевченка і Плещеева (напр., див.: *Письма А. Н. Плещеева к В. Р. Зотову / Вступ. заметка, публ. и коммент. Г. М. Фридендера // Литературный архив: Материалы по истории литературы и общественного движения.* – М.; Л., 1961. – Т. 6. – С. 297; *Пустильник Л. А. Плещеев и Тарас Шевченко // Вопросы литературы.* – 1964. – № 10. – С. 250; *Кулагин А. Б. Плещеев Алексей Николаевич // Русские писатели: 1800–1917: Биографический словарь.* – М., 1999. – Т. 4. – С. 650). Проте запроваджені до літературознавчого вжитку джерела не дають підстав для відповідного висновку.

⁵² Зберігся лист Шевченка до Плещеева від 6 квітня 1855 р. (6, 89–90).

⁵³ Див.: *Павлюк М.* З літературних взаємин оренбурзьких засланців: (Шевченко – Желіговський – Плещеев) // *Збірник праць 19-ї наукової шевченківської конференції.* – К., 1972. – С. 108–126.

⁵⁴ Див.: *Письма Н. А. Добролюбова к А. Н. Плещееву / Вступ. заметка, публ. и коммент. Л. С. Пустильник // Литературный архив: Материалы по истории литературы и общественного движения.* – Т. 6. – С. 408.

⁵⁵ Див.: *Мазуркевич О. Р.* Шевченко і петрашевці // *Російсько-українське літературне єднання.* – К., 1953. – Вип. 1. – С. 212–213; *Павлюк М. М.* Провідні ідейні тенденції в ранніх перекладах творів Шевченка на російську мову // *Збірник праць 8-ї наукової шевченківської конференції.* – К., 1960. – С. 206–207; *його ж.* Плещеев як перекладач Шевченка // *Радянське літературознавство.* – 1967. – № 9. – С. 58–62.

⁵⁶ Безумовно, саме Шевченка мав на увазі Плещеев, інформуючи 10 лютого 1859 р. Федора Достоєвського після однієї із зустрічей з Іваном Тургенєвим: “[...] это личность в высшей степени симпатическая, любящая. Он всех влечет к себе; и вся эта ватага Прометеев, становящихся на ходули, начиная от гнилого оптимиста Дружинина до озлобленного Некрасова, в подметки ему не годятся. Недаром один хохол выразился недавно про Тургенева: племянник Иисуса Христа! В самом деле есть что-то в нем, неотразимо к нему привязывающее...” (Письма А. Н. Плещеева [к Ф. М. Достоевскому]. – С. 443). Аркадій Долінін, першопублікатор цитованого листа, залишив наведене свідчення без коментаря, не зверталися досі до повідомлення Плещеева і шевченкознавці. Відповідний дослідницький сюжет докладно розглянуто в моїй нотатці “Отзыв Т. Г. Шевченко о Тургеневе в изложении А. Н. Плещеева”, яку підготовлено до публікації у третьому томі *санкт-петербурзького збірника “И. С. Тургенев. Новые исследования и материалы”*.

зустрічі відомо також із листа Плещеева до Марка Вовчка від 26 червня 1870 р. Письменник зазначив: “Когда-то я был представлен Вам покойным Шевченкой, по возвращении моем из Оренб[ургского] края [...]”⁵⁷. Відповідне знайомство могло відбутися в Петербурзі між 23 січня (Шевченко вперше побачився із Марком Вовчком) і 29 квітня 1859 р. (письменниця виїхала за кордон)⁵⁸.

Перебуваючи у Петербурзі, бачився Плещеев і з Яновським. 10 квітня 1859 р. письменник інформував Достоевського: “Бываю я также у С. Д. Яновского [...]”⁵⁹.

Про знайомство Шевченка з Олексою Стороженком беззастережно свідчить, здається, лише поетів інскрипт на “Кобзарі”, датований 5 лютого 1860 р. (6, 242)⁶⁰. На той час Стороженко (чиновник з особливих доручень при міністрові внутрішніх справ, колезький радник⁶¹), уже надрукував дещо із російськомовної прози на теми з української історії. Про те, що Шевченко і Стороженко зустрічалися на вечорах у редактора “Основи” Василя Білозерського, збереглося мемуарне свідчення Лонгина Пантелеєва, поклик на яке подано у коментарі до Шевченкового дарчого напису на “Кобзарі” (557).

⁵⁷ Листи до Марка Вовчка: У 2 т. – К., 1979. – Т. 2. – С. 23.

⁵⁸ Стелла Кривошапова неточно зазначила у коментарі: “З Марком Вовчком Плещеева познайомив Шевченко наприкінці березня чи на початку квітня 1859 р.” (Там само. – С. 431).

⁵⁹ Письма А. Н. Плещеева [к Ф. М. Достоевскому]. – С. 445. Взаємини Плещеева з Яновським не були безконфліктними, про що свідчить, зокрема, лист Плещеева до Достоевського від 17 березня 1860 р. (див.: Там само. – С. 451). Згодом, у листі до оренбурзького цивільного губернатора Єгора Барановського від 28 липня 1860 р., Плещеев писав про Яновського як про свого хорошого знайомого, людину дуже добру і благородну (див.: Письма А. Н. Плещеева к Е. И. Барановскому / [Публ. и коммент.] М. А. Панченко // Шестидесятые годы: Материалы по истории литературы и общественному движению. – М.; Л., 1940. – С. 462).

⁶⁰ У коментарі до 12-томного академічного видання творів Шевченка помилково зазначено, що цей інскрипт було вперше оприлюднено як фотоілюстрацію до опублікованої у 1935 р. статті Ієремії Айзенштока про долю літературної спадщини письменника (6, 557). Насправді відповідна публікація такого матеріалу не містить (див.: *Айзеншток И.* Судьба литературного наследства Т. Г. Шевченко // *Литературное наследство.* – М., 1935. – Т. 19/21. – С. 419–484). До появи літературної частини нового академічного зібрання творів Шевченка про наявність примірника “Кобзаря” з авторською дедикацією Стороженкові у зібранні Державного літературного музею (Москва) було повідомлено – без подання її тексту і дати – принаймні двічі (див.: *Кострова М.* Собрание книг с автографами // *Новый мир.* – 1958. – № 4. – С. 272; *Внучкова Л. І.* Авторські дарчі написи на малюнках і “Кобзарях” Т. Г. Шевченка 1860 року. – С. 103). Із покликом на названу публікацію московського журналу про цей дарчий напис поінформовано у вид.: *Ткаченко М. М.* Літопис життя і творчості Т. Г. Шевченка. – К., 1961. – С. 301; *Анісов В., Серєда С.* Літопис життя і творчості Т. Г. Шевченка. – 2-ге вид., доп. – С. 325; *Жур П.* Труды и дни Кобзаря. – С. 531; *його ж.* Труды і дні Кобзаря. – С. 449). Із викладених відомостей випливає, що Шевченкову дедикацію Стороженкові на примірникові “Кобзаря” 1860 р. уперше опубліковано саме в шостому томі нового академічного видання.

⁶¹ Див.: *Стороженко О.* Твори. – [X.,] 1929. – Т. IV. – С. 286.

Із Шевченкового петербурзького оточення...

Не слід, однак, забувати про те, що у висвітленні українських сюжетів Пантелеєв припустився низки неточностей⁶².

Про Стороженкові контакти із Шуберт і Яновським (треба нагадати, що до березня 1859 р. він і письменник служили в одному відомстві) відомо зі споминів актриси⁶³. На початку березня 1860 р. Стороженко був у Яновських на прощальній вечірці з нагоди переїзду Шуберт до Москви (туди вона перебиралася з огляду на вступ до трупи Малого театру) – про це свідчить адресований їй лист Достоевського від 14 березня 1860 р.⁶⁴.

Про багатолітні близькі контакти Шевченка з Михайлом Щепкіним добре відомо. Як з'ясується, до оточення видатного актора належав і Яновський. Пригадуючи початок свого театрального шляху, Шуберт (дебютувала на сцені Малого театру у 1845 р.) зазначила у мемуарах: “Из московской труппы того времени с чувством горячей благодарности и глубокого уважения вспоминаю я Михаила Семеновича Щепкина. Если есть во мне что хорошего, я всем обязана ему, его прямому, честному взгляду на жизнь”⁶⁵. За посередництвом Шуберт, яка спілкувалася зі Щепкіним аж до його смерті, зацікавилася з актором і Яновський. Щепкін висловився про Яновського у трьох листах до Шуберт – спершу захоплено, згодом, коли подружні стосунки його вихованки ускладнилися (вони завершилися остаточним розривом у 1863 р.) – стримано⁶⁶. Після повернення Шевченка до Петербурга і до переїзду Шуберт до Москви Щепкін тричі відвідував російську столицю (травень 1858 р., березень, квітень–травень 1859 р.)⁶⁷ і саме тоді міг познайомити письменника зі своєю ученицею та її чоловіком.

Синхронні документальні джерела включно із приватним листуванням і щоденниками – навіть за умови їхньої ідеальної збереженості, чого ніколи не буває – “открывают нам только часть естественных путей жизни”⁶⁸. Що

⁶² Докладно див.: Дудко В. І. Пантелеймон Куліш у спогадах Лонгіна Пантелеєва // Актуальні проблеми слов'янської філології. – К.; Бердянськ, 1997. – Вип. III. – С. 124–136.

⁶³ Див.: Шуберт А. І. Моя жизнь. – С. 158, 172, 197–199. Слід принагідно зазначити, що до вміщеного у названому виданні покажчика імен заведено і Шевченка – але без вказівки на сторінку/сторінки книжки (див.: Там само. – С. 308). Спогади, проте, – як і коментарі до них – не містять згадок про Шевченка. Можна припустити, що про нього мало йтися у коментарі до мемуарних фрагментів, присвячених Катерині Піуновій – короткочасному романтичному захопленню Шевченка, але з якихось причин відповідний коментар не було опрацьовано. Мемуарні свідчення Шуберт про Піунову потрапляли у поле зору шевченкознавців (напр., див.: Рулін П. Шевченко і К. Б. Піунова // Україна. – 1925. – Кн. 1/2. – С. 132).

⁶⁴ Достоевский Ф. М. Полное собрание сочинений. – Т. 28. – Кн. 2. – С. 8.

⁶⁵ Шуберт А. І. Моя жизнь. – С. 95.

⁶⁶ Щепкин М. С. Записки. Письма; Современники о М. С. Щепкине. – С. 247–249 (листи від 2 березня 1857 р., 11 травня 1858 р., 10 грудня 1859 р.).

⁶⁷ Гриц Т. С. М. С. Щепкин: Летопись жизни и творчества. – М., 1966. – С. 635–637, 647–651.

⁶⁸ Петрова М. Чехов и “злоумышленники” из “Русского богатства”: (Факты и чтение “пропавших документов”) // Вопросы литературы. – 1981. – № 7. – С. 212.

вже казати, коли переважно доводиться мати справу з більшими чи меншими фрагментами колись цілісних джерельних комплексів, причому не цілком уявляючи, якою мірою вони збереглися. Розглядаючи радянські фальсифікації у царині шевченкознавства, Юрій Шевельов уважав, однак, за потрібне наголосити, що “існують і справжні білі плями в житті й творчості Шевченка – те, чого ми не замазуємо навмисне, а чого таки не знаємо, справді й чесно не знаємо. В Антарктику можна спорядити експедицію і обстежити кожен цятку білоплямного простору. Але не в історію. [...] Ці білі плями здебільшого не можуть бути усунені. Тут можливі лише більш чи менш обґрунтовані гіпотези – хіба що відкритуться досі не знані архівні матеріали”⁶⁹. Саме до такого роду сюжетів належить і розглянутий – контакти Шевченка з Яновським досі задокументовано лише авторським інскриптом на примірникові “Кобзаря” 1860 р. Запроваджені до наукового вжитку джерельні матеріали не дають змоги встановити, коли і за яких обставин письменник запізнався із Яновським, вужче окреслити середовище, в якому відбувалися ці зустрічі, визначити їхні характер та інтенсивність. Важливо, однак, привернути увагу літературознавців до відповідної теми. Це таки ліпше, аніж імітувати – за відсутності адекватних підстав – вивченість певної проблеми, як це часом у шевченкознавстві траплялося і трапляється⁷⁰, а не досліджувати її.

Віктор Дудко (Київ). **Із Шевченкового петербурзького оточення: Єгор Розаліон-Сошальський, Степан Яновський.**

У статті докладно розглянуто життєписи Єгора Розаліона-Сошальського (1829–1864) і Степана Яновського (1815–1897). Особливу увагу звернуто на їхні контакти з Тарасом Шевченком. Дослідження здійснено на широкій джерельній основі із залученням невідомих архівних і маловідомих друкованих матеріалів.

Ключові слова: джерельна база, письменницьке середовище, біографія, інскрипт.

Віктор Дудко (Київ). **Из петербургского окружения Тараса Шевченко: Егор Розалион-Сошальский, Степан Яновский.**

В статье подробно рассмотрены биографии Егора Розалиона-Сошальского (1829–1864) и Степана Яновского (1815–1897). Особенное внимание уделено их отношениям с Тарасом Шевченко. Исследование осуществлено на основании широкого круга источников с привлечением неизвестных архивных и малоизвестных печатных материалов.

Ключевые слова: источниковая база, писательская среда, биография, инскрипт.

⁶⁹ Шевельов Ю. Критика поетичним словом: Молодий Шевченко визначає своє місце в історії літератури, та дещо про “білі плями” // Сучасність. – 1989. – Ч. 5. – С. 39–40.

⁷⁰ Показові під цим оглядом епізоди історії шевченкознавства розглянуто, зокрема, у публ.: Дудко В. Запис про Тараса Шевченка у щоденнику Олени Штакенштейдер: проблеми коментування. – С. 176–185; *його ж.* Стаття Тараса Шевченка «Бенефис г-жи Пиуновой января 21 1858 г.»: публікації, синхронна рецепція, коментарі // Вісник Київського славістичного університету. Серія: філологія. – К., 2008. – Вип. 37. – С. 6–22; *його ж.* Хто підготував першу публікацію щоденника Тараса Шевченка? // Сіверянський літопис. – 2010. – № 2/3. – С. 174–184.

Із Шевченкового петербурзького оточення...

Viktor Dudko (Kyiv). **From the Milieu of Taras Shevchenko in St. Petersburg: Yehor Rozalion-Soshalsky and Stepan Yanovsky.**

This article concentrates in detail on biographies of Yehor Rozalion-Soshalsky (1829–1864) and Stepan Yanovsky (1815–1897), and in particular, on their contacts with Taras Shevchenko. The research is based on a wide spectrum of sources, including previously unknown archives and little-known print materials.

Key words: database of sources, writer's environment, biography, inscription.